

ASKERİ VESAYET SİSTEMİNİN İLK HALKASI: 27 MAYIS SÜRECİ VE SONRASI*

*Tekin ÖNAL***

ÖZET

Türkiye’de on yıllık Demokrat Parti iktidarını sona erdiren ve uzun yıllar askeri vesayetin siyaset üzerinde baskı kurmasına neden olan 27 Mayıs 1960 darbesi, gerek sebepleri gerekse de sonuçları açısından dikkatle incelenmesi gereken bir tarihi olaydır. 27 Mayıs’a nasıl gelindiği ve darbe sonrası ülkenin içine düştüğü durum, aradan geçen bunca zamana rağmen hala tartışılırken, olaylar ideolojik bakış açısının etkisiyle maalesef tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu bağlamda geçmişte de günümüzde de döneme ilişkin birçok spesifik çalışma yapılmıştır ve bundan sonra da yapılmaya devam edecektir. Ancak şurası muhakkaktır ki darbe tek taraflı bir eylem olarak gerçekleşmemiş, DP’nin özellikle 1957 seçimlerinden sonraki uygulamaları ve iktidara muhalif olan tüm kesimlerin tutumları askeri ister istemez siyasetin içerisine çekmiştir. Asker ise darbe sonrası uygulamalarla, özellikle de Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın idamına hükmederek, halkın önemli bir kesiminin düşmanlığını kazanmış ve bundan sonraki askeri müdahalelere örnek teşkil etmesinin yanında, intikam duygusunun her dönemde, 1972’deki idamlar sırasında olduğu gibi, canlı kalmasına sebep olmuştur. Bu makalede 27 Mayıs darbesinin belli sebepleri ve sonuçları ile siyaset üzerinde bıraktığı izler arşiv belgeleri, dönemin basını ve diğer kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Tahkikat Komisyonu, 27 Mayıs Darbesi, Vesayet Rejimi, Koalisyon Hükümetleri

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, El-mek: tekin_onal@hotmail.com

**THE FIRST STAGE OF MILITARY TUTELAGE SYSTEM: THE
PERIOD OF MAY 27TH AND THERE AFTER**

STRUCTURED ABSTRACT

In parallel with examples of many countries in the World, the army has been involved in politics in almost every era and become one of the policy makers in Turkey. In the last period of the Ottoman Empire, during the First World War and the War of Independence and in the establishment of the new Turkish State, the army has always been at the forefront, served as savior and undertaker of the country. Although this sense of duty was for the benefit of state and people in some certain periods, it has caused emergence of some events put country's democratization back as experienced on May 27th 1960, March 12th 1971, September 12th 1980 and February 28th 1997, respectively. The coup of May 27th has led up to a total change and revolution; on the other hand, it resulted in establishment of a political tutelage on politics on legal grounds by guardianship of the Constitution. In this context, the coup of May 27th has become an example for other interventions and paved the way for the formation of consciousness to have revenge from Democratic Party by post-coup constitution. However, it has also established a ground to have revenge of the coup of May 27th in the subsequent military interventions.

In May 1950, while the ruling power of Republican Party was over after 27 years and transferred to Democratic Party (DP), the pluralistic democracy was also being tested. In 1950 and 1954, DP won the elections overwhelmingly against its opponents. Although DP lost some votes in 1957, they have succeeded in getting hold of the power over Turkey. However, the idea of losing power from that date began to predominate among party members and an executive group not tolerating opposition has emerged in the party. Especially political parties, universities, the press and activities of some associations were restricted and their radius of action was limited by some constitutions such as Investigation Commission. Reactions against this pressure have not delayed; and the protests started at universities have taken the form of a full-scale rebellion by spreading into the country and even army in a short time. After this point, the Army was involved in politics and they have given ultimatums to the ruling party by memorandums in a way not seen before. The idea of seizing control of the country has emerged when the Army couldn't achieve what they wanted. However, although this idea was not accepted by all members of the Army starting from top-to-bottom, it was developed as a junta among Colonels.

During the DP period, the country has achieved a serious transformation process and especially country's foreign policy and economic practices have increased the respectability of Turkey. However, 10-year rule has weakened the party as well as opposition parties. The ruling party has punished those who haven't vote for them and caused separations between people by using some concepts such as "Homeland Front". In addition, they did not hesitate to use religion as a tool for their own interests. Thus, the Army has warned the ruling party with a memo by taking a stance over politics

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015*

and political parties; then, overthrew the ruling party and paved the way for a new non-democratic era.

After the coup, the General Cemal Gursel was convinced and put in charge of the movement and he has taken the tasks of being the President of National Unity Committee (NUC) in addition to the be President, Prime Minister, Minister of Defence and Commander-in Chief. Meanwhile, preparations for a new constitution were started through the Constituent Assembly and the new constitution was adopted on July 9th 1961. On the other hand, the Supreme Court of Justice established in Yassıada has conducted the hearing of DP members and sentenced 15 people to death penalty. Although some influent people such as İsmet İnönü attempted to stop executions, NUC approved the execution of 3 party members; the Prime Minister Adnan Menderes, Foreign Minister Fatin Rustu Zorlu and Finance Minister Hasan Polatkan. Shortly after the executions, elections took place as promised; however, the DP's heirs got higher votes than expected. Therefore, new coup attempts emerged. However, these attempts were not successful and Turkey has entered into an unusual period with coalition governments. However, since the ideologies of left and right are quite dominant in Turkey, it has been understood that the logic of coalition couldn't work in the country.

The Army has left two major legacies (military and political) over Turkish political history along with May 27th. While the legacy of military could be summarized as tradition of coup and establishment of political tutelage over politics, political legacy has made itself felt in the post-coup constitutions prepared. The army has considered itself as charged with the patronage of politicians with a constitutional basis. It is possible to see this consideration in the relationship between the army and politics in the later period.

Although the military coup in Turkey was interpreted as a return to the traditional governance style from unreal democracy and parliamentarism that took place in an important part of Middle Eastern countries for many years, on the other hand, it led people to consider Army as the new middle class and only organized power that can reactivate the communities, ensure the development of countries and put up a fight against corrupt governments of the Middle Eastern countries. In addition, it has been emphasized that any change occurring in the position of the Army in the social and political structure may result in reverberations throughout the whole community. It has been also believed that Turkish military officers have a duty of planning political actions and this image profoundly affected political attitudes of these soldiers. On the other hand, the emergence of Turkish political elites and their fight against all segments of society including the Army is considered as one of the factors accelerated the development of 1960 coup. It should be also noted that constitutional order and parliamentary democracy established after the coup are used as settlement agents.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

As a result, the actions Of Democratic Party caused rise to discontent in a major part of the country and these actions appeared to be the basis of the coup staged by the Army; therefore, a certain part of the community thought that the military coup took place for right and legitimate reasons. However, the unfair trials and executions led some people to believe that people who were responsible for these victimizations will be brought to justice.

Key Words: Democratic Party, the Investigation Commission, the Coup of May 27th, the Political Tutelage, Coalition Governments

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, çok partili demokratik rejime geçmeyi BM'ye girmenin koşulu olarak Türkiye'nin önüne koymuşlardır. Bu, tek parti rejiminden vazgeçilip, çok partili demokrasiye geçileceği ve ulusal ekonomi yerine liberal ekonominin tercih edileceği anlamına gelmektedir. Böylece Avrupa'daki Liberal Muhafazakâr partilere paralel olarak Türkiye'de de Liberal Muhafazakâr bir oluşuma gidilecektir (Çulcu, 2006, s.308-309).

Savaş sonunda demokratik bir dünya düzeni öngören San Francisco Konferansı'na (Karpat, 2010, s. 205) katılabilmek için Türkiye, Almanya'ya savaşın son günlerinde savaş ilan etmiş ve müttefik güçlerin yanında olduğunu göstermiştir. Konferans, dört davetçi devlet¹ adına Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan davet üzerine, 46 devlet ve bunların 1200 temsilcisinin katılımıyla 25 Nisan 1945 tarihinde toplanmıştır. Konferansa, savaş sırasında tarafsız kalmış devletlerle² Birleşmiş Milletlere üye devletlerden herhangi birisiyle savaş halinde bulunan devletler katılmamış, bundan dolayı da Konferans, galip devletler Konferansı niteliği taşımıştır (Uçarol, 2008, s.772). Konferansta demokratik sisteme geçiş üzerinde durulurken, çok partili rejimlerin oluşturulması fikri yaygınlık kazanmıştır.

Bu bağlamda Türkiye'de de önemli demokratik gelişmeler cereyan etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün de yıllarca özlemini duyduğu, Türkiye'de çok partili parlamenter sisteme geçerek, Türkiye'nin demokrasi ailesi içerisindeki yerini almasını amaçlamıştır. Bu amaçla girdiği her ortamda bu zorunluluğu dile getirmiş ve Türkiye'nin bir muhalefet partisine ihtiyacı olduğunu duyurmuştur. İlk olarak ise işadama Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi, iktidar alternatifi olarak ortaya çıkmıştır (Lewis, 2008, s. 407). MKP'yi Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Aritma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi ve Demokrat Parti izlemiştir.³

1- Sistematik Muhalefetin Kurumsallaşması

Savaş sonrası İsmet İnönü'nün Türkiye'yi köklü bir reform sürecine sokması birtakım nedenlere bağlanmıştır. Bunlar; uluslararası sistem, Türk toplumunun sosyo-ekonomik dönüşümü ve otoriter rejimin doğası olarak sıralanmıştır. Kuşkusuz burada en dikkat çeken neden, uluslararası ortamın Türkiye'de birtakım ihtiyaçlar doğurmasıdır. Bu bağlamda Batı'yla yakınlaşma çabası içerisinde olan Türkiye'de Batı tarzı bir demokratik düzen öngörülmüştür (Özbudun, 2007, s.25).

¹ Bu devletler: ABD, İngiltere, Sovyet Rusya ve Çin.

² Bu devletler: İsveç, İrlanda, İspanya, Portekiz, İsviçre, İzlanda ve Afganistan.

³ Web: http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html adresinden 9 Aralık 2014 tarihinde alınmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

12 Haziran 1945 tarihinde Meclis'te Toprak Reformu Kanunu görüşülürken, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 4'lü taktir⁴ olarak adlandırılan bir önerge vermişlerdir. CHP yönetimi bu önergeye karşı çıkarak Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etmiştir. Celal Bayar ise hem milletvekilliğinden hem de CHP'den istifa ettiğini duyurmuştur. Partiden ihraçlarla ilgili olarak, "C.H.P. Genel Başkanlığından" başlıklı bildiride şunlar dile getirilmiştir:

"C.H.P. Genel Başkanlık Divanı 21 Eylül Cuma günü saat 17'de Genel Başkan Vekili Başbakan Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanarak bütün belgeleri gözden geçirdikten sonra Aydın Milletvekili Adnan menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün karakter ve faaliyetini, C.H.P.'nin hareket ve faaliyetlerine zıt gördüğünden bu iki milletvekilinin C.H.P. ile ilgilerinin kesilmesine oy birliği ile karar verilmiş ve bu karar onanmıştır." (Kısakürek, 2002, s.49-50).

Görüldüğü üzere, bildiride Refik Koraltan ismi geçmemektedir. Koraltan, nedeni belli olmayan bir şekilde 27 Kasım 1945 tarihinde, diğer iki isme dâhil edilerek, partiden ihraç edilmiştir.

Bayar'ın bu istifası, birtakım çevrelerce olumlu ve ileriye dönük olarak gelecek vadeden bir hamle olarak karşılanırken, bazıları da bu hareketin devamının gelmeyeceğine inanmıştır. Atatürk'ün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da olaya olumsuz bakanlardandır. Ona göre, Celal Bayar yavaş yavaş siyasetten uzaklaşacak ve İsmet İnönü hayattayken onun karşısına geçip mücadele etmesi mümkün olmayacaktır. Bu fikre Tasvir Gazetesi yazarı Peyami Safa da katılmış ve Bayar'ı daha da sert bir dille eleştirmiştir. Ona göre, Bayar devrini tamamlamış, İktisat Bakanlığı ve İş Bankası Genel Müdürlüğü sırasında çevresindekileri zengin etme telaşıyla kendisini hırpalamış bir insandır (Baban, 2009, s.15-16). Ancak CHP ile yolları ayrılan bu dört isim, Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurarak, 1930'dan sonra ilk defa sistemli muhalefetin kapılarını aralamışlardır. Ancak Necip Fazıl'ın "*Demokrat Parti'nin doğumuna tekaddüm edici ilk safhası, ana rahmindeki ilk kimildanı ve sancıları çerçeveleyen 1945 yılıdır*" (Kısakürek, 2002, s.49-50) dediği gibi, Demokrat Parti'nin, daha doğrusu muhalefet partilerinin ortaya çıkmaya başlaması 1945'teki gelişmelerin sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Bu sırada yerel seçimler erken bir tarihe alınmış ve Demokrat Parti'ye seçime hazırlanması için yalnızca 3 gün süre verilmiştir. Bu durum karşısında bu yeni parti seçime girmeme kararı almıştır. CHP, güçlü bir muhalefet istemediği için genel seçimlerin de 1 yıl geriye çekilmesine karar vermiş ve 3 Temmuz'da ilan edilen seçimlerin, 21 Temmuz günü yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece Demokrat Parti'ye de seçime hazırlanması için 18 günlük zaman bırakılmıştır (Kısakürek, 2002, s.78).

5 Haziran 1946'da Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle ilk defa tek dereceli seçim esasıyla, 21 Temmuz 1946'da gerçekleştirilen genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi %85 oy oranıyla 397, Demokrat Parti %13 oy oranıyla 61 ve Bağımsızlar %2 oy oranıyla 7 milletvekilliği kazanmışlardır (TÜİK, 2011, s.120). Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili seçimi olan bu seçimler, adli denetim olmadan, açık oy, gizli sayım ve çoğunluk sistemi esas alınarak yapılmıştır. Bu yüzden de 1946 seçimleri, "şâibeli seçim" olarak tarihe geçmiştir. Bayar'a göre, "*Bu rakamlar, o günlerin Millet Meclisi Başkanı Kazım Karabekir'in seçimler arifesinde verdiği bir özel demeçte (Meclis'te 60-70 muhalif milletvekilinin bulunması yeter bir ölçüdür) sözüne uyuyordu.*" O,

⁴ Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat köprülü ve Adnan Menderes'in parti grubuna verdikleri ve şiddetli tepkilere yol açan ve 4'lü taktir olarak anılan önergenin metni için Bkz. Cihad Baban, Politika Galerisi: Bir Devrin Hükümlerleri, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 131-133. ; Dönemin ayrıntılı bir incelemesi için Bkz. Antonello Biagini, Çağdaş Türkiye Tarihi, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s. 91-99.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Demokrat Parti için kabul edilmiş olan kontenjanın, Halk Partili valiler vasıtasıyla tahakkuk ettirildiğine inanıyordu (Kısakürek, 2002, s.78-79).

Bu sırada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Recep Peker ve DP Lideri Celal Bayar arasında cereyan eden tartışmalardan sonra, 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınlayarak, iktidar ve muhalefet partilerine karşı aynı mesafede yer alacağını, partiler arasında diyalog kurarak uzlaşa sağlamaya çalışacağını bildirmiştir.⁵ Böylece İnönü, Cumhurbaşkanlığı sıfatını partiler üstü bir makama taşımış, ancak beyanname her iki partide de çatırdamalara sebep olmuştur. CHP'de Başbakan Recep Peker görevinden istifa ederken, DP'de ise önce Müstakil Demokratlar Grubu'nun, ardından da kurucuları arasında Yusuf Hikmet Bayur, Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Fuat Arlı, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Kenan Ömer, Osman Bölükbaşı ve Sadık Aldoğan'ın bulunduğu Millet Partisi'nin kurulması gerçekleşmiştir.⁶

Öte yandan Türkiye'de demokrasiye geçiş, CHP otoriter rejiminin doğasında aranmış ve CHP'nin ideolojik özelliklerinin demokrasiye geçişi, Kemalist reformların beklenen bir neticesi yaptığı vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'deki tek parti rejiminin liberal demokratik geleneğe, komünist ve faşist rejimlerden daha yakın olduğu belirtilmiştir. Böylece Kemalist reformların başarısının tek partili sistemin meşruluğunu zayıflattığı sonucuna varılmıştır. CHP doktrininin otoriter tek parti sistemine sürekli bir meşruluk kazandırmadığı Maurice Duverger tarafından da şu şekilde açıklanmıştır: *“Türkiye'deki tek partili sistem hiçbir zaman tek parti doktrinine dayanmamıştır. O tekele resmî bir tanıma sağlamamıştır, sınıfsız bir toplumun var oluşu ya da parlamenter mücadelede ve liberal demokrasiden kurtulma arzusuyla tek parti sistemini meşrulaştırma yolunda herhangi bir girişimde bulunmamıştır. O her zaman tekelci olmaktan utanmış ve sıkılmıştır. Türkiye'deki tek parti vicdan azabı duymuştur.”* (Özbudun, 2007, s.26-27).

2- DP İktidarı ve 27 Mayıs Süreci

Toplumsal muhalefetin patlamaya hazır olduğu 1950 yılına gelindiğinde Türkiye, yeni bir seçim dönemine girmiştir. Demokrasi ve demokrat kavramlarının halk tarafından özümselemeyerek “Demirkırat” şeklinde kullanılması ve “Yeter Söz Milletindir”⁷ afişleriyle halkın karşısına çıkan DP, seçimi kazanacağından emindir, ancak en az DP kadar CHP de seçimi kazanacağından enimdir. Katılım oranının %89,3 olduğu 14 Mayıs 1950 seçimlerinde, Demokrat Parti %55,2'lik oy oranıyla 416, Cumhuriyet Halk Partisi %39,6'lık oy oranıyla 69, yeni kurulan Millet Partisi %4,6'lık oy oranıyla 1 ve Bağımsızlar da %0,6'lık oy oranıyla 1 milletvekili çıkarmayı başarmışlardır. Burada 7.953.085 kişiden 4.391.694'ü Demokrat Parti'ye, 3. 148.626 kişi ise Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermişlerdir (TÜİK, 2011, s.115-120).

İki partinin milletvekili sayıları arasında büyük bir uçurum olmasına karşın, aldıkları oy miktarında bu uçurumdan söz edilemez. Bu da seçim sisteminin Türkiye'ye bir armağandır. Seçimde nispi temsil sistemi uygulanmış olsaydı, DP 250, CHP ise 190 civarında milletvekilliği kazanacaktı. Bu sonucun ardından Celal Bayar DP Genel Başkanlığı'ndan ayrılarak Cumhurbaşkanı olmuş, Adnan Menderes ise Başbakan tayin edilmiştir. Menderes, Meclis'te Başbakan olarak yaptığı ilk konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin millî tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır*

⁵ 12 Temmuz Beyannamesi metni için Bkz. Ulus Gazetesi, 13 Temmuz 1947. ; Ayrıca Bkz. Ayın Tarihi, Temmuz 1947.

⁶ Partinin kuruluş süreci ile ilgili Bkz. Mete Tunçay vd., Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, Cilt 2/1941-1960,5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 132-133.

⁷ Bu dönemdeki seçim kampanyaları ve propagandaları hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Doğan Duman ve Serçin Sun İpekşen, “Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)/Political Elektions in Turkey (1950-2002)”, TURKISH STADIES-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 8/7, Summer 2013, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936 , p. 117-135.

ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor."⁸

14 Mayıs 1950 seçimlerini Şevket Süreyya Aydemir, "Zaman olur, toplum denizlerinde sular çalkalanır. Toplumun derinliklerinde uyuyan nice insanlar ve nice davalar su yüzüne çıkarlar. Bu denizlerin yüzünde yüzen nice şöhretler, nice davalar da suların dibine çökerler. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile Türkiye, böyle bir suların çalkalanışı devrine girdi" (Aydemir, 2006, s.12) şeklinde özetlerken, Bernard Lewis ise Kemalist dönem sonrasında Türkiye'deki en önemli demokratik gelişmenin 14 Mayıs 1950 seçimleri olduğunu vurgulamış, CHP'nin serbest ve barış içinde bir seçim süreci yürüterek, bir bakıma kendi yenilgisine sebep olduğunu anlatmıştır. Eşi benzeri görülmemiş olarak nitelendirdiği bu tarihi anı Lewis, rejimin yapıcılığına ve Türk halkının olgunlaşmasına bağlamıştır. CHP'nin seçim yenilgisini onun en büyük siyasi başarısı olarak değerlendiren Lewis, bu durumu, devrimi bütünleyen ve tamamlayan ikinci bir devrim olarak tanımlamıştır (Lewis, 2008, s. 405-406). Diğer taraftan 1950 seçimleri, Cumhuriyet tarihinde tamamlanan ilk serbest ve özgür seçim denemesi olması ve 1923'ten beri sürmekte olan CHP iktidarını sona erdirmesi açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca bu seçimler hakça yapılmış olan ilk çok partili seçim olarak değerlendirilmiştir.⁹

Andrew Mango ise 1950 seçimlerini bir devrim değil, yalnızca bir rahatlama olarak yorumlamıştır. O, yorumunu Demokratlar döneminde Atatürk'ün reformlarına dokunulmazken, İnönü'nün demokrasi yolunda attığı birtakım adımları geri çevirdiği, özellikle ezanın Türkçe okunurken, yeniden Arapça okutulmaya başlandığı, Anayasa'nın arı Türkçe terminolojisinden eski Türkçe terminolojisine çevrildiği, Demokratların ekonomik açıdan liberal, kültürel açıdan ise tutucu bir kimliğe sahip oldukları şeklinde devam ettirmiştir (Mango, 2006, s.57).

DP iktidarının birinci evresinde Türkiye'de görülen en önemli gelişmelerden birisi kuşkusuz Kore Savaşı ve Türkiye'nin savaşa bir tugay asker göndererek müdahil olmasıdır.¹⁰ Savaş bittiğinde 38. Paralelin yine Kuzey ve Güney Kore arasında sınır olarak kabul edilmesi, aslında 3 yıl süren savaşın çok da gerekli olmadığını ortaya koymuştur. Savaşın Türkiye açısından tek olumlu yanı ise 13 Ekim 1951'de NATO'ya davet edilmesidir. Daha önce Türkiye, ilki 1949'da olmak üzere üç kez üyelik için başvuru yapmış, ancak üçü de reddedilmiştir. Ama bu defa Türkiye'nin arkasında son derece sağlam duran bir Amerika Birleşik Devletleri vardır. Türkiye NATO'ya üye olarak Soğuk Savaş'taki safını belli etmiş ve ABD'nin güvenilir bir müttefiki olarak kalmıştır (Çavdar, 2008, s.34).¹¹ Buna karşılık Sovyetler Birliği ise verdiği bir nota ile Türkiye'ye

⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 1, Yasama Yılı: 1, Tarih: 29.V.1950, s. 24-32.

⁹ Ersin Kalaycıoğlu da tıpkı Lewis gibi, seçimleri CHP'nin başarılı olarak iktidarı DP'ye bırakmış olması açısından Türk demokrasisinin gelişimi için önemli bir adım olarak görmektedir. Ersin Kalaycıoğlu, "27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar" (Ed.) Suna Kili, 27 Mayıs 1960 Devrimi: Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 35.

¹⁰ Kore Savaşı ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Çağrı Erhan, "Kore Savaşı" (Ed.) Baskın Oran, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 547. ; Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılma sürecindeki yazışmalar ve ayrıntılı bilgi için Bkz. Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, AKDİTYK, TTK Yayınevi, Ankara, 1991, s. 181-183.

¹¹ Demokrat Parti'nin NATO üyeliği konusundaki ısrarı şu dış politika amaçlarından kaynaklanmıştır:

- 1- Sovyet saldırısına karşı ülkeyi korumak.
- 2- Ordu'yu modernleştirerek, ABD askeri ve ekonomik yardımlarını garantiye almak.
- 3- Türkiye'nin Batılı bir devlet olduğu imajını vurgulamak.

Yücel Bozdağhoğlu, "Türkiye-ABD İlişkileri", Türk Dış Politikası..., s. 466. ; Kuzey Atlantik Antlaşması ve Türkiye'nin NATO'ya katılması ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Armaoğlu, Belgelerle..., s. 188-230. ; Faruk Sönmezoglu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, DER Yayınları, İstanbul, 2006, s. , 44-47. ; Ayrıca Bkz. Uçarol, a.g.e., s. 938-941. ; Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası" Durmuş Yalçın vd., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 467-475. ; Ali L. Karaosmanoğlu, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", (Ed.) Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası: 1919-2008, Platin Yayınları, Ankara, 2009, s. 503-504. ;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

tepkisini göstermiştir. Sovyetler bu nota ile Türkiye'yi, topraklarını SSCB'ye karşı saldırgan amaçlar besleyenlere açmakla suçlamıştır (Erkin, 1992, s.225-229).

Birinci evrenin sonunda katılım oranının %88,6 olduğu 2 Mayıs 1954 tarihli seçimde ise Demokrat Parti %58,4 oy oranıyla 503, Cumhuriyet Halk Partisi %35,1 oy oranıyla 31, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5,3 oy oranıyla 5 ve Bağımsızlar ise %0,6 oy oranıyla 2 milletvekilliği kazanmışlardır (TÜİK, 2011, s.115-120). Daha önce, 27 Ocak 1954'te, Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından "Millet Partisi dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet" olduğu gerekçesiyle kapatılmış (Ahmad, 1976, s.118), ardından ise 10 Şubat 1954'te Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. 1954 seçimlerinde CHP ile işbirliğine gireceği konuşulan CMP, birçok tepki toplamıştır. Bu durum DP'nin de gözünden kaçmamıştır. Seçimlerin hemen ardından yeni bir kanunla CHP'ye oy veren Malatya ikiye (Malatya ve Adıyaman) bölünürken, CMP'nin kazandığı 5 milletvekilliğini de çıkardığı il olan Kırşehir, ilçeye çevrilmiştir (Bulut, 2009, s.127).

1954 yılının sonlarına doğru ise Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Cemal Sağlam, Fuat Arna gibi önemli isimler tutuklanmış, Nihat Erim ise para cezasına çarptırılmıştır. Bununla birlikte parti içinde de muhalefet hız kazanmış ve "İspat Hakkı" meselesi tartışılırken DP'den birçok ihraç ve istifa haberi ardı ardına gelmiştir. "19"lar olarak anılan bu muhalif grup, Aralık 1955'te Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu liderliğinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.¹²

DP'nin daha da güçlenerek çıktığı 1954 seçimlerinden sonra, Türkiye'yi Kıbrıs sorunu meşgul etmeye başlamıştır. Öyle ki artık Kıbrıs hem iç, hem de dış siyaseti yönlendirir hale gelmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün "Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin bir sorunu yoktur" açıklamasından sonra, basın Kıbrıs'ta yaşanan olayların üzerine gitmiş ve halkın bu konuda bilinçlenmesine vesile olmuştur. Üniversite gençlerinin kurduğu ve örgütlediği Türk Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği gibi dernekler, olayın üzerine giderek mitingler düzenlemiş ve halkın bu coşkuya katılmasını sağlamıştır. Mitingler sırasında atılan "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" sloganı, 1955'ten sonra yerini "Ya Taksim, Ya ölüm" söylemine bırakmış ve hem Türkiye'de, hem de Yunanistan'da sorun büyüyerek devam etmiştir.¹³

Sokakların muhalefete kapandığı bu dönemde CHP'li Kasım Gülek, Karadeniz gezisi sırasında, "Bazı dükkân sahiplerinin ellerini sıkma sureti ile bir gösteri yürüyüşü yaratmak" suçu isnat edilerek, altı ay hapis cezasına çarptırılırken, CHP'nin İnönü şerefine vereceği ziyafet de yasaklanmıştır. Ayrıca CMP'nin Giresun Kongresi'nde Osman Bölükbaşı'nı alkışladıkları için delegeler karakola götürülürken, HP İl Başkanlarının Ankara toplantısı yasaklanmıştır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Fakültenin dönem açılışında

Türkiye'nin NATO üyeliği ve siyasi sonuçları hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. İltter Turan ve Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri" (Der.) Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, 3. Baskı, Der yayınları, İstanbul, s. 163-166.; Türkiye'nin Batı ile işbirliği çabaları hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci/After the Second World War Against the Soviet Threat in Western Turkey to Cooperate With the Remaining Process", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 8/5 Spring 2013, www.turkishstudies.net , DOI Number : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936> , p. 919-958.

¹² Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 167. ; Biagini, a.g.e., s. 110. ; "İspat Hakkı" ve Hürriyet Partisi'nin kuruluş süreci ile ilgili Bkz. Tunçay vd., Cumhuriyet..., C. 2, s. 273.

¹³ Tunçay vd., Cumhuriyet..., C. 2, s. 268-271. ; Kıbrıs meselesinin tarihi gelişimi ve bu dönemdeki gelişmeler hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Erdal Açıkseks ve Ayhan Cankut, "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri/Historical Development of Cyprus Problem on Becoming an International Issue", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 9/4, Spring 2014, www.turkishstudies.net , DOI Number : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936> , p. 1241-1259.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

yaptığı konuşma ise siyasi bulunmuş ve Feyzioğlu, Bakanlık emrine alınmıştır. Bunun üzerine istifasını sunan öğretim üyeleri olmuş ve öğrenciler de dersleri boykot etmişlerdir (Eroğul, 2003, s.193-196).

Diğer taraftan 1950'lerin ortasında başlayan ekonomik yavaşlama, durgunluk ve giderek artan kriz belirtileri DP iktidarını sarsmaya başlamıştır. Özellikle kentlerin sabit gelirlili çalışanları için enflasyon ciddi bir sorun oluşturmuştur. Gerçek ücretlerin düşmesiyle işçi, memur, subay, öğretim üyesi gibi sabit gelirlili meslek grupları bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Sanayiciler de tarıma çok fazla kaynak aktarıldığını ileri sürerek, plansız ve programsız ekonomiden şikâyet etmişlerdir. Örnek olarak İstanbul'da 333 temel maddenin fiyatı 1955'de 174,6 lira iken 1956'da 228,7 lira olmuştur.¹⁴

Ekonominin kötü gidişi siyasette de kendisini hissettirmiş ve 1954 seçiminden yenik çıkan partiler, 1956'dan itibaren kendi aralarında nasıl bir güç birliği yapabileceklerinin hesabını yapmaya başlamışlardır. Partiler arasında bazı hususlarda görüş ayrılıkları olurken, bazen de birlik olarak İktidara karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu durum karşısında DP ise daha sert tedbirlere başvurma yolunu seçmiştir. Öncelikle siyasi partilere baskı artarken, ardından basından da birtakım kimseler tutuklanarak cezaevlerine konulmuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kapatılmasının ardından, bazı işçi sendikaları da Sendikalar Yasası bahane gösterilerek kapatılmıştır. Birçok yüksek yargıcın emekliye sevk edilmesi ise Demokrat Parti'nin yargı üzerindeki baskısını artırdığı şeklinde yorumlanmıştır (İnönü, 2008, s.723-725).

5 Eylül 1957'de bir araya gelen muhalifler yayımladıkları bir bildiriyle güç birliği yapacaklarını ilan etmişlerdir. Önce İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki evinde on gün içinde yedi toplantı gerçekleştirerek strateji belirleyen muhalefet partileri (Eroğul, 2003, s.198), ardından ise CMP Genel Merkezi'nde buluşmuşlardır. CHP adına İsmet İnönü, Kasım Gülek ve Turgut Göle, CMP adına Fuat Arna, Ahmet Bilgin ve Nurettin Ardıçoğlu, HP adına ise Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Ökem, CMP Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen toplantıya katılmışlar ve 2 saat süren toplantının sonunda neşredilen tebliği kamuoyuna ilan etmişlerdir. Muhalefetin seçimlerde iktidara geldiği takdirde, mahkeme istiklali, hâkim teminatı, sendika hürriyeti, grev hakkı gibi temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına alınarak, vatandaşlar arasında fark gözetmeyen, tarafsız bir idare gerçekleştirecekleri sözleriyle başlayan bildiride güç birliğinin lüzumu izah edilmiş ve Anayasa'nın değiştirilmesi konusunda anlaşmaları noktalar açıklanmıştır.¹⁵

Bildirinin yayınlanmasından bir gün sonra, 6 Eylül 1957'de DP kurucularından Fuat Köprülü partisinden istifa ederek, basına "Programdan ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum. Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i devirme gayesi) uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur" demecini vermiştir.¹⁶

Demokrat Parti, muhalefetin birleşerek seçimlere girmesini önlemek amacıyla çıkardığı bir yasayla seçim kanununa güç birliğini engelleyici ve karma listeyi ortadan kaldıran yeni hükümler eklemiştir.¹⁷ Ayrıca, yasayla tüm çiftçilerin Ziraat Bankası'na olan borçlarının on yıl süreyle

¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1956, s. 1.

¹⁵ Milliyet Gazetesi, 5 Eylül 1957.

¹⁶ Fuat Köprülü'nün basına verdiği beyanatın tamamı için Bkz. Ahmad, Türkiye'de..., s. 166. ; Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1957.

¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 5-6 Eylül 1957.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

ertelenmesi de öngörülmüştür. Böylece DP, kırsal kesimin de desteğini sağlamayı amaçlamıştır¹⁸ (Ahmad, 2007, s.86; Karpas, 2007, s.116). Bunun üzerine İsmet İnönü, 19 Eylül'de resmen işbirliği yapılmasına imkân kalmadığı, ancak muhaliflerin fiilen birbirlerine yardım edebileceklerini bildirmiştir (Eroğul, 2003, s.200).¹⁹ İnönü, bunu yaparken, 1954'ten beri büyük oranda artan saygınlığının, kendisine ve partisine 1957 seçimlerinde zaferi getireceği inancını da içinde taşımıştır. Zira 1954 seçimleri sırasında İnönü, bazı yerlerde yaralanma tehlikesi geçirmiş, hatta Mersin'de duvardan atlayarak kaçmak zorunda kalmıştır. Oysa 1957 seçimleri öncesinde gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Diğer taraftan CHP, adaylarına ekonomik sorunlarını çözecekleri ve 1958'den önce nispi temsil sistemiyle yapılacak yeni bir seçime katılacaklarına ilişkin belge imzalatmıştır. Bu da DP'liler tarafından CHP'nin kendi adaylarına güvenmediği şeklinde bir siyasi malzeme haline getirilmiştir. Ancak CHP de boş durmamış ve DP'yi baskıcı olmakla ve seçim yasasında yaptığı anti demokratik değişikliklerle suçlamıştır (Karpas, 2007, s.118).

DP'nin birtakım sözcülerinin “Dinsiz CHP'ye oy vermeyin” şeklindeki uyarıları eşliğinde,²⁰ 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerde katılım oranı %76,6'ya düşerken, Demokrat Parti %48,6 oy oranıyla 424, Cumhuriyet Halk Partisi %41,1 oy oranıyla 178, Cumhuriyetçi Millet Partisi %6,5 oy oranıyla 4 ve Hürriyet Partisi %3,5 oy oranıyla 4 milletvekilliği kazanmışlardır (TÜİK, 2011, s.115-120).

Muhalefetin güçlenerek çıktığı seçimlerde, Demokrat Parti oylarının ilk defa %50'nin altına düşmüş olması partilileri ve parti yöneticileri telaşlandırmıştır. Bazı illerde CHP ve DP'li seçmenler arasında bitmek bilmeyen çatışmalar baş göstermiştir. Nitekim Adnan Menderes, yeni Hükümeti ancak yirmi beş gün sonra kurabilmiştir. Bu defa muhalefetle birlikte basın ve üniversiteler de DP iktidarının hedefi haline gelmiş, Meclis'te kurulan “Şiddet Tedbirleri Komisyonu” ile yıkıcı faaliyetlerin önüne geçilmek istenmiştir. Bununla birlikte seçimlerden sonra Metin Tokar, Ülkü Arman, Beyhan Cenççi gibi gazeteciler hapse girmiş, büyük gazete sahipleri ise sindirilerek, DP'ye biat edecek duruma getirilmiştir. 4 Ağustos 1958 tarihli istikrar kararları ile de ülke ekonomisini dışa bağımlı hale getiren DP iktidarı, iyice köşeye sıkışmıştır (Çavdar, 2008, s.70-71; Eroğul, 2003, s.221-222). Buna göre Türk Lirasının değeri, Amerikan Doları karşısında 2,80 Liradan 9,02 Liraya düşürülmüştür. Diğer taraftan ithalat ve ihracat rejimlerinde serbestleşmeye gidilmiş, özel sektörün ürettiği mal ve hizmetler üzerindeki denetim kaldırılmış, Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerde ciddi kısıtlamalara gidilmiştir.

Bunun yanında Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958 günü Manisa'da yaptığı konuşma sırasında ilk defa “Vatan Cephesi” ifadesini kullanmıştır.²¹ CHP'nin kendilerine karşı bir kin cephesi oluşturduğunu öne sürerek, bu cepheye karşı vatandaşların ortak bir cephe kurmasını

¹⁸ Burada Kırşehirli bir köylünün “Bize refah ve hürriyet getirenin gökte yeri var” ifadeleri, yasanın kırsal kesimdeki yankılarını göstermesi bakımından dikkate şayandır. Cumhuriyet Gazetesi, 26 Eylül 1957.

¹⁹ Seçim yasası seçimlere iki ay ya da daha az bir süre önce partisinden istifa eden milletvekillerinin yeniden aday olmasını da engelliyordu. Buna göre, yasadaki birkaç gün önce DP'den istifa eden ve partinin kurucuları arasında yer alan Fuat Köprülü'nün hedef alındığı söylenebilir. Karpas, Türkiye'de..., s. 116. ; Muhalif kanadın tüm toplantılarına katılan Millet Partisi'nden Fuat Arna, muhalefet partilerinin aralarında yaptıkları anlaşmaya göre, seçimden sonra kazanılacak milletvekillerinin %47,5'i CHP'ye, %27,7'si Hürriyet Partisi'ne ve %24,8'i de Millet Partisi'ne verilecekti. Zafer Gazetesi, 22 Ekim 1957.

²⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ekim 1957. ; Zafer Gazetesi, 23 Ekim 1957. ; Bu dönemde dinin siyasete alet edilişi açık bir şekilde görülmüyordu. Hükümet yanlısı bazı din adamlarının Hz. Muhammed'in Başbakan Menderes'in rüyasına girerek ona devletin mührünü verdiği, böylece onu ülkenin yöneticisi olarak seçtiği propagandası yapılıyordu. Buna karşılık CHP'li Kasım Gülek ise Adana'da yaptığı konuşmada, “Türkiye'de kilise çanlarının çalmasına CHP'nin son verdiğini” dile getiriyordu. Karpas, Türkiye'de..., s. 125. ; Aynı konu için Bkz. Ahmad, Demokrasi..., s. 93.

²¹ Türk Basını, 13 Ekim 1958. ; Vatan Cephesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Tunçay vd., Cumhuriyet..., C. 2, s. 334-335.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

önermiştir. Vatan Cephesi fikrinin ortaya atılmasından hemen sonra, “*partiyle bağlantısı olsun ya da olmasın herkes, milli güvenliğimizi tehlikeye düşüren, hemşerileri kardeş kavgasına sürükleyen ve milletin iyiliği için gösterilen çabaları kötileyen bozguncu ve yıkıcı politikaya karşı durmaya*” teşvik edilirken, Vatan Cephesi’ni destekleyenlerin ödüllendirileceği, desteklemeyenlerin ise cezalandırılacağı duyurulmuştur (Ahmad, 2007, s.92-93). Ayrıca CHP’ye oy verdiği anlaşılan bir köyün de elektriği kesilerek, köy cezalandırılmıştır.²²

1960 yılına girerken toplumsal gerginlik belirgin olarak artmaya başlamıştır. Adana’da CHP ve DP üyelerinin kavgasında 10 kişinin yaralanması, 1959 sonlarında Uşak’ta İnönü’nün başına taş atılarak yaralanmasıyla başlayan sürecin yoğunlaşması anlamına gelmiştir. Bu dönemde gazetecilerin seri halde hapsedilmesi de hızlanmıştır. Öte yandan üniversitelerde öğrencilerin iktidara karşı başlattıkları eylemlere, iktidarın tepkisi çok sert olmuştur. Şubat ayında İnönü’nün Konya mitinginde olaylar çıkmış ve arbede sırasında çok sayıda kişi yaralanmıştır. Kayseri’de yaşanan DP-CHP çatışmasının nedenlerini yerinde görmek isteyen İnönü Kayseri’ye sokulmak istenmemiş, bu nedenle Kayseri’de sıkıyönetim ilan edilerek engellenmeye çalışılmıştır. Ancak tüm çabalara rağmen İnönü Kayseri’ye girmiştir. Menderes yönetimi İnönü’nün Kayseri’ye girmesinden Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’i sorumlu tutarak emekliliğine altı ay kala izinli olarak, Gürsel’i İzmir’e göndermiştir.

18 Nisan 1960’ta iktidar partisi DP tarafından Meclis gündemine getirilen ve CHP’nin halkı silahlandırarak, iktidara karşı kışkırttığı, bunun için de Meclis’ten seçilecek bir Tahkikat Komisyonu’nun kurularak bu olayları araştırması gerektiğini savunan önerge, İsmet İnönü’nün tüm çabalarına karşın, büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Komisyonun Başkanlığına Ahmet Hamdi Sancar getirilirken, diğer üyeler ise şu isimlerden oluşmuştur: Ekrem Anıt, Vacit Asena, Turan Bahadır, Sait Bilgiç, Kemal Biberoglu, Selami Dinçer, Hilmi Dura, Bahadır Dülger, Osman Kavuncu, Nusret Kirişçioglu, Himmet Ölçmen, Necmettin Önder, Kemal Özer ve Nüzhet Ulusoy.²³

Önerge sadece siyasi partiler tarafından değil, başta öğrenciler olmak üzere, halkın büyük kesimi tarafından protesto edilmiştir. Üniversitelerde başlayan protestolar silahlı çatışmalara dönerken, olaylar güçlkle bastırılmış ve Ordu içerisinde 10 yıllık DP iktidarına karşı çıkmalar daha da belirgin hale gelmiştir. Ordu’yu, Demokrat Parti iktidarına darbe yapmaya sevk eden en önemli gelişmelerden birisi, şüphesiz Tahkikat Komisyonunun kuruluş ve faaliyetleri olmuştur.²⁴

27 Nisan’da DP’li Sefer Eronat, Reşat Akşemseddinoğlu, Muzaffer Ünal ve Hüseyin Ortakçioğlu’nun Tahkikat Komisyonu’nun yetkilerinin genişletilmesine yönelik verdikleri önerge,²⁵ DP’li milletvekillerinin oylarıyla kabul edilirken, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, “... *Bu baskı rejimine, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı takipçileri zannediyorlar ki Türk milleti Kore milleti kadar haysiyetli değildir... Artık sizi ben bile kurtaramam*” ifadelerini kullanmıştır. Daha sonrasında ise İsmet İnönü’nün on iki oturum Meclis’ten uzaklaştırılması için oylama yapılmış ve kabul edilmiştir.²⁶

²² Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1959.

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Tarih: 18.IV.1960, s. 189-213.

²⁴ Komisyon faaliyetleri hakkında bilgi için Bkz. İnönü, Defterler..., C. II, s. 782-784.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Tarih: 27.IV.1960, s. 305-306.

²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Tarih: 27.IV.1960, s. 301-302. ; Burada İnönü’nün “halkı isyana ve kanunlara karşı gelmeye teşvik eden sözler sarf ettiği ve Türk milletine, Ordu’ya ve Büyük Millet Meclisi’nin birliğine açıkça saldırdığı” belirtilmiş ve 12 oturum cezaya mahkûm edilmiştir. Ahmad, Demokrasi..., s. 98. ; Ayrıca Bkz. Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980), 10. Baskı, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 222. ; Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 258. ; Tahkikat Komisyonu’na verilen yetkiler için Bkz. TC Resmî Gazete, 28 Nisan 1960, S. 10491. ; Ayrıca İsmet İnönü’nün, önerge görüşmeleri sırasında Meclis’te yaptığı konuşma için Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Tarih: 27.IV.1960, s. 298-302.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Ülkenin çıkmaza girdiğini gören Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet tarihinde daha önce benzeri olmayan bir uygulamaya imza atarak, Hükûmete bir mektup (muhtıra) yazmış ve bu mektup, bizzat yazan kişi, Alparslan Türkeş tarafından Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes'e ulaştırılmak üzere, Bakanlığa götürülmüştür. Orgeneral Cemal Gürsel tarafından iki nüsha olarak yazılması istenen mektup, Ethem Menderes'e bir türlü ulaştırılmamış ve Müsteşar Salih Coşkun'a iletilmiştir.²⁷

Mektup, gerçek bir muhtıra özelliği taşımakla birlikte, Cumhurbaşkanı'dan, Başbakan'a ve parti mekanizmalarına kadar, hemen her şeye çeki düzen verilmesi ve bu düzenin kendi istedikleri şekilde yeniden tesis edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Mektup, hiçbir şekilde basına açıklanmazken, 9 Mayıs günü Orgeneral Cemal Gürsel'in Alparslan Türkeş'ten mektubun ikinci nüshasını istemesi ile birlikte, mektuptan haberdar olanların sayısı artmış ve basına mektubun değiştirilmiş bir nüshası verilmiştir. Bu nüshada, ilk nüshada olduğu gibi, yine Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesi gerektiği belirtilirken, bu defa Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanı olması ile ilgili bir ibareye yer verilmemiştir.²⁸

3- 27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs darbesine doğru DP Hükümetinin ve Menderes'in hataları birçok kez tekrarlanmasına rağmen, İnönü'nün muhalefet anlayışı basın tarafından eleştiri konusu yapılmamıştır. Basın, DP İktidarına ve tutuklamalara karşı CHP'yi destekçisi olarak görmüştür. DP iktidarına karşı yaptığı yayından dolayı cezaevine giren ve İnönü'nün kendisini ziyaret ettiği gazetecilerden Cüneyt Arcayürek yıllar sonra şunları yazmıştır: “*Evet, Menderes, rejimi çıkırından çıkaran çeşitli yöntemler uygulamıştı. Ama Menderes'in bu çılgınlıklarına karşı, genelde İsmet Paşa muhalefetinin de kışkırtıcı bir rolü zaman zaman üstlendiği de gerçektir. Muhalefetin içinde - küçük de olsa- görev yapmış olanlar, biz, çılgınlıklara karşı kışkırtmaların da tezgâhlandığını görmüştük*” (Arcayürek, 1984, s.241).

28-29 Nisan 1960'ta meydana gelen öğrenci olaylarında öğrencilere müdahale için gönderilen subay ve askerlerin de öğrencilere katılması artık üniversite ve Ordu'nun hükümetten açıkça koptuğunu göstermiştir (Mazıcı, 1989, s.200). 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin de protestolara katılmasıyla birlikte ok yaydan çıkmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın, Başbakan'a Ordu'yu elinde tuttuğunu söylediği sıralarda, Birleşik Komite 23 Mayıs'ta bir toplantı yaparak 25-26 Mayıs gecesi müdahalenin yapılmasını kararlaştırmıştır. Toplantıda Orgeneral Cemal Madanoğlu müdahalenin silsile-i meratiple, yani hiyerarşik düzen içinde yapılmasını teklif etmiş fakat kabul görmemiştir (Akyaz, 2002, s.129). Toplantıda 1. ve 2. Ordu'dan müdahaleye itiraz gelmeyeceği, fakat Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın komutasındaki 3. Ordu'dan itiraz geleceği tahmini üstünde durulmuş, Cemal Madanoğlu'nun Ragıp Gümüşpala'ya müdahale sonrası edeceği telefonun Gümüşpala'yı kendi taraflarına çekeceği düşünülerek İstanbul ve Ankara içinde birlik tasnifine geçilmiştir (İpekçi, Coşkun, 1962, s.179).

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece saat 03.00'da İstanbul'da başlayan ihtilal bir saat içinde önemli ve kilit mevkilerin ele geçirilmesi ile tamamlanmış ve Ankara'dan gelecek olan radyo yayını beklenmeye başlanmıştır. Fakat İstanbul ve Ankara ekipleri arasındaki saat

²⁷ Basına sızdırılmayan mektubun orijinal metni için Bkz. Erol Maraşlı, Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008, s. 148-153. ; Hulûsi Turgut, Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, s. 105-107. ; Zaman Gazetesi, 9 Eylül 2006.

²⁸ Sadece bir madde dışında basına verilen mektup, Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes'e gönderilen mektupla aynıdır. Buna göre, basına verilen mektubun birinci maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.” Maraşlı, a.g.e., s. 153. ; Turgut, a.g.e., s. 108. ; H. Bayram Kaçmazoğlu, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri, 3. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 37-38.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

anlaşmazlığı nedeniyle İstanbul ekibi operasyonu Ankara'dan 2,5 saat önce tamamlamıştır. Ankara'da yapılmayan radyo yayını nedeniyle Orhan Erkanlı'nın darbeyi İstanbul'dan duyurma önerisi makul bulunmuş ve saat 4.36'da Binbaşı Kenan Ersoy'un sesinden darbe duyurulmuştur (İpekçi, Coşkun, 1962, s.215).

Türk Silahlı Kuvvetleri emir-komuta zinciri dışında 38 subay tarafından yayımlanan, "Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır"²⁹ bildirisiyle, Demokrat Parti iktidarına son verilirken, Türk demokrasisi için tam bir kara gün olmuştur. Ardından kurulan Milli Birlik Komitesi, öncelikle "ikinci bir tebliğ yapılıncaya kadar kordiplomatik dâhil bütün vatandaşların Milli Birlik Komitesinin koyduğu, sokağa çıkma yasağına harfiyen riayetleri rica olunur", ardından "Memleketin selâmet ve asayişini temin bakımından ikinci bir tebliğe kadar her türlü siyasi parti neşriyat ve faaliyetleri, gösteri yürüyüşleri ve her türlü toplantılar men edilmiştir. Sayın vatandaşların hassasiyetle riayetleri rica olunur"³⁰ tebliğleri ile halkı askeri yönetime alıştırmaya çalışmıştır.³¹

Milli Birlik Komitesi, 8 yüzbaşı, 10 binbaşı, 7 yarbay, 8 albay ve 5 generalden oluşmuştur. Ülke yönetimi konusunda tüm yetkileri eline alan MBK içerisinde iki eğilim ağırlık kazanmıştır; bunlardan ilki makul bir süre içerisinde iktidarı CHP'ye devrederek, askerinin kışlasına dönmesini sağlamak, diğeri ise Türkiye gibi ülkelerde örnekleri görüldüğü üzere, bir askeri rejim oluşturarak, Ordu'nun uzun süre iktidarda kalmasını sağlamaktır. Ancak bu ikinci görüş Soğuk Savaş'ın egemen olduğu bir dönemde Batı tarafından kabul görebilecek bir anlayış değildir. Dolayısıyla MBK içerisinde bir çatışma kaçınılmazdır ve bu çatışmanın ortaya çıkması da uzun sürmeyecektir. 13 Kasım 1960'a gelindiğinde, askeri rejimin kalıcılığını savunan 14 MBK üyesi, bir iç darbe ile sürgün niteliğinde görevlere gönderilerek tasfiye edilmiştir (Kaçmazoğlu, 1995, s.43). Böyle bir ortamda Cemal Gürsel tüm vasıfları yerine getirerek, gerçek bir lider tablosu çizmiştir. Ta ki doktor raporuyla 28 Mart 1966 tarihinde TBMM tarafından görevine son verilene kadar.

27 Mayıs sabahı saat 4:00 civarında Başbakan Menderes'le birlikte Eskişehir'de bir şeker fabrikasında kalan Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp, çalan telefonu açtığında karşısında Özel Kalem nöbetçi memurunu bulmuştur. Memur, her taraftan silah seslerinin geldiğini, Başbakanlığın işgal edildiğini bildirmiştir. Yavuzalp, derhal Başbakanı uyandırarak durumu izah etmiştir. Herhangi bir telaş belirtisi göstermeyen Menderes, hemen İçişleri, Milli Savunma Bakanları ve Genelkurmay Başkanı ile Sıkıyönetim Komutanını bağlamalarını istediye de maalesef hiçbirisine ulaşamamıştır. Bu sırada da radyodan Silahlı Kuvvetler'in ihtilal bildirisi yayınlanmıştır. Menderes, durum üzerine Kütahya'ya gitmeye karar vermiştir. Kütahya'da kendilerini tüm askeri ve idari ilgililer karşılamıştır. Onlar da tam olarak ne olduğunu anlamadıkları

²⁹ Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

³⁰ Milli Birlik Komitesi (1) ve (3) Numaralı Tebliğleri, TC Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, S. 10515.

³¹ İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü İkinci Daire Reisi Ali Çankaya ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Üyesi Tarık Asal imzalarıyla hazırlanan ve "27 Mayıs İnkılap Hareketi Niçin Yapıldı?" başlığını taşıyan bildiride İnkılap idaresinin şunları amaçladığı açıklanmıştır:

- Memlekette demokrasiyi bütün müesseseleriyle yeniden kurmak.

-Keyfi ve partizan idarenin yerine kanunlar karşısında vatandaşa eşit muamele tatbik eden bir Hukuk Devleti nizamı tesis etmek.

-Suistimalleri tamamen ortadan kaldırıp Milletin tek bir kuruluşun bile müsaade ve müsamaha etmemek.

-Her vatandaş, kabiliyeti ve sâ-yü gayreti nispetinde para kazanarak refaha erişmeyi mümkün kılan bir çalışma ve kazanma serbestisine sahip kılmak.

-Türk parasının dâhilde ve harîçte kıymetini yükselterek vatandaşın satın alma gücünü artıran bir mali politikanın tedbirlerini bulmak. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.01.1, Yer Numarası:10.2. (Bu dipnottan itibaren "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi" kısaltılarak "BCA" şeklinde kullanılacaktır. Eğik çizginin (/); sol tarafı fon kodunu, sağ tarafı ise yer numarasını ifade edecektir.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

için olsa gerek, Menderes ve yanındakileri gayet samimi karşılamışlardır. Ancak kısa bir süre sonra buldukları bina askerlerce abluka altına alınmış ve gelen bir uçakla orada bulunanlar Ankara'ya, Harp Okulu'na getirilmişlerdir (Yavuzalp, 1996, s.88-89). Bu sabahı daha sonra 147'ler listesine de girecek olan Ali Fuat Başgil şu şekilde anlatmıştır:

“26/27 Mayıs gecesi her türlü tertibat yerli yerinde alınmıştı. Plan gereğince önce PTT ve Ankara Radyosu'nu ve sonra da tespit edilen diğer yerleri ele geçirmek için sabah saat 04.00'da tam teçhizatlı ve elleri silahlı Harp Okulu talebeleri, uykuya dalmış şehre indiler... Bilinçli patlayan silah sesleri durumu halka bildirmenin bir yöntemiymi. Çok kısa bir süre içinde (1,5 saat) bütün kilit noktaları işgal edilmişti. Önce Hükümet üyeleri, sonra bütün milletvekilleri derhal Harp Okulu'na sevk edildiler. Bu arada Ankara Radyosu iktidarın Silahlı Kuvvetler tarafından ele geçirildiğini bildiriyordu.

Cumhurbaşkanı kendisine silah doğrultanlarca Köşk'ten sürüklenircesine çıkarılarak tutuklandı.”³²

4- Darbe Sonrası Süreç ve Darbenin Siyaset Üzerindeki Etkileri

Bu kara güne, yani 27 Mayıs 1960'a nasıl gelindiği ve sonrasında yaşananlara cevap aranırken, suçu tamamen iktidarda ya da darbeyi gerçekleştirenlerde aramak son derece yanlış olur. Asıl sorun, tek partili rejimden, çok partili demokrasiye geçerken çekilen intibak sancısıdır. Darbeyi tek bir nedene bağlamak ve bu bağlamda olayın sorumlularını saptamak, olayın sağlıklı ve objektif olarak değerlendirilmesi sırasında bizi yanlış sonuçlara götürür. İktidarın olayları yumuşatmak için harekete geçmek şöyle dursun, olayların üzerine daha katı bir şekilde gittiği aşikârdır.

Ayrıca 1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti ve onun lideri Adnan Menderes, bu dönemde ne kadar mütevazı ve nazik ise ilerleyen zamanda birçok kimsenin itiraz edemeyeceği şekilde bir “ilahlaştırma” sürecine tabi tutulmuş ve ilk zamanki tavırlar yerini daha hırçın ve despotik tavırlara bırakmıştır. Çıktığı Anadolu gezilerinde “fatih”, “büyük mimar” sıfatlarıyla karşılanan Menderes ve yanındakiler, gördükleri alaka karşısında önce bocalamışlar, sonra ise memnuniyet duymuşlardır (Yavuzalp, 1996, s.30).

10 yıllık iktidarın getirdiği aşırı güven duygusu, eleştirilere tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlük, tabi en önemlisi de parti tabanı ile yönetici elitler arasındaki uçurum DP'yi hataya sürükleyen nedenlerdir. Ancak, İktidar bunu yaparken basın, üniversiteler, sendikalar, memurlar gibi birtakım muhalif gruplar da iktidarı kıskırtmış ve askeri siyasetin içine çekebilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Asker de gördüğü yoğun ilgi karşısında yanlış değerlendirmelerde bulunarak, açtığı kapıdan çıkıp gitmek yerine, ülke yönetimini eline almayı ve kapatılması zor yaralar açmayı uygun bulmuştur (Yavuzalp, 1991, s.130-134). Özellikle 1954-1957 döneminde DP politikaları gittikçe sertleşirken, bu güç zamanla zaaf halini almıştır. Parti içinde anlaşmazlıkların da baş gösterdiği sıralarda DP'ye yöneltilen en önemli suçlama demokrasiden uzaklaşmak olmuş ve Fuat Köprülü gibi parti için ağırlığı yadsınamayacak isimlerin istifası iktidara en büyük darbe olmuştur³³ (Bulut, 2009, s.78).

Burada önemle üzerinde durulması gereken bir nokta da askerin darbe için düşündükleridir. Bu bağlamda, devrimci subaylardan birinin şu açıklamaları cidden ilgi çekici ve manidardır:

³²Cemile Bayraktar, “Kendi Ülkesini İşgal Eden Ordu” http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2010/10/kendi_ulkisini_iscal_eden_ordu.pdf

³³ İktidar-muhalefet ve ordu ilişkileri hakkında Bkz. Abdülvahap Akıncı, “Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2014, 9 (1), s. 55-72. ; Ayrıca Bkz. Begüm Burak, “Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, History Studies, Volume 3/1 2011, s. 45-67.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

“Darbenin nedenlerini kavramak istiyorsanız Ordu’nun içinde bulunduğu özel psikolojik durumu anlamak zorundasınız. Biz askerler, güçlü bir onur duygusuyla, etik ilkelerimize ve üstünlüğümüze mutlak bir inançla yetiştiriliriz. Siz siviller açısından bir general, üst düzey bir subaydır; oysa bizim için o bir tür yarı-tanrı, değerlerimizin simgesi ve her genç subayın ulaşmak için çabaladığı ideal bir rütbedir. Eğer genç subaylarımız generallerinin kapıyı açıp sivil bir bakanın önünde eğildiğini görürlerse bu değer sistemi ne hale gelir.” (Karpat, 2007, s.173).

Burada askerin kendisini darbeye nasıl hazırladığı ve hangi psikolojide olduğu görülmektedir. Ancak onlara göre bunu gerçekleştiren bizzat Demokrat Parti İktidarındır. Çünkü Demokratlar ülkeyi polis devletine çevirmişler, çoğu zaman polisin yanında asker hiçbir şey yapamaz hale gelmiştir. Hatta askerleri tutuklayan polisler bile vardır. Onun içindir ki darbeden hemen sonra belli bir süreliğine polisin elinden silahı alınmıştır. Darbe sonrası oluşturulan MBK, kamu kurum ve kuruluşlarına emekli subayları atayarak, yönetimin kilit noktalarında mutlak güç elde etmek istemiştir. Bunun için de şu açıklama uygun görülmüştür:

“Türkiye’nin kurtuluşu ve ileriye atılımı, devlet yönetiminin ve kamu kurumlarının partizan, ahlâk yoksunu, tembel kişilerden arındırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu kurumları güçlendirmeye karar verdik. Devlet kurumlarına yeni bir ruh, yeni bir inanç egemen olacak ve böylece 27 Mayıs Hareketi kısa sürede amaçlarına ulaşacak... Devletin yönetimi ancak iyi bir yönetim sayesinde güvence altına alınabilir. İyi bir yönetim ise nitelikli, ahlâklı ve idealist bir personelle gerçekleştirilebilir.”³⁴

27 Mayıs Devrimi’nin nedenlerini Demokrat Parti’nin iç politika tutumu ve ekonomik huzursuzlukta aramak gerektiğini vurgulayan Mehmet Gönlübol, DP’nin 10 yıllık iktidarı zamanındaki dış politik kararlarının darbeye herhangi bir payının olmadığını dile getirmiştir. Gönlübol, iddiasını ise darbeyi gerçekleştirenlerin şu açıklamasıyla desteklemiştir: *“Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve İnsan Hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk’ün yurtta sulh ve cihanda sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO’ya inanyoruz ve bağlıyız. CENTO’ya bağlıyız. Tekrar ediyoruz, düşüncelerimiz yurtta sulh, cihanda sulhtur.”³⁵* (Gönlübol, 1996, s.323).

Öte yandan 27 Mayıs’a giden süreçte bürokrasinin, siyasetin merkezinden giderek uzaklaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Seçilmişlerle atanmışlar arasındaki çatışma, atanmışlar yanında yer alan bürokrasinin, bir şekilde geleneksel nüfuzunu muhafaza etme gayretleri içine girmesine neden olurken, 1924 Anayasasının meclis egemenliğine dayalı ruhu, çok partili hayata geçişle birlikte bürokratik tasallutu kırmaya el verir nitelikte görülmüştür (Bayar, 1986, s.16).

27 Mayıs İhtilali, Türkiye’de birçok olumsuzluğun yaşanmasına sebep olmuş ve Türk Demokrasi Tarihi ilk darbesiyle sarsılırken, bundan sonraki darbe ya da darbe girişimlerinin de sinyalini vermiştir. 27 Mayıs’ın sadece Demokrat Parti iktidarını devirmeye yönelik bir hareket olarak algılanması, CHP’yi Ordu ile el ele vermiş bir parti gibi göstermiş, bu durum Cumhuriyet Halk Partisi’ne olduğu kadar Ordu’ya da zarar vermiştir. Elit tabakanın desteğine rağmen Cumhuriyet Halk Partisi, seçim şansını yitirmiş ve yıllarca sürecek olan seçim mağlubiyetlerinin

³⁴ Ulus Gazetesi, 12 Ağustos 1960.

³⁵ CENTO, Sovyet tehdidine karşı bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulmuş, 1979 İran Devrimi’ne kadar da varlığını sürdürmüştür. Devrimin ardından İran ve Pakistan’ın pakttan çekilmesiyle CENTO dağılmıştır. William Hale, Türk Dış Politikası (1774-2000), (Çev. Petek Demir). Mart Matbaası, İstanbul, 2003, s. 27.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

başlangıcı bu şekilde ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs, Demokrat Parti için kısa, Cumhuriyet Halk Partisi için ise uzun süreli bir darbe olmuştur. Demokrat Parti, Adalet Partisi adı altında da olsa 1965 yılında yeniden iktidara gelirken, Cumhuriyet Halk Partisi çok uzun süre iktidardan uzak kalmıştır (Boğuşoğlu, 1995, s.16).

Türkiye’de Ordu’nun iktidarı ele almasını bazı uzmanlar, Ortadoğu ülkelerinin bir kısmında uzun yıllar süren gerçek dışı demokrasi ve parlamentarizm uygulamalarından, geleneksel yönetim tarzına bir dönüş olarak nitelendirirken, bazıları ise Ortadoğu ülkelerinin yozlaşmış yönetimleriyle mücadele edebilecek ve toplumu yeniden hareketlendirerek, ülke kalkınmasını sağlayacak yegâne ve örgütlü gücün Ordu olduğunu ve Ordu’nun yeni orta sınıf olduğunu iddia etmişlerdir. Kemal Karpat da Ordu’nun toplumsal ve siyasi yapıdaki konumunda meydana gelen herhangi bir değişimin, tüm toplumda yankılanmalara sebep olabileceğini vurgulamıştır. Ona göre, Türk subayının siyasi eylemlerin planlanmasında, halk tarafından kendisine yüklenen bir imajı vardır ve bu imaj, o subayın politik tavırlarını derinden etkilemiştir. Öte yandan Karpat, Türk siyasal seçkinlerinin doğuşu ve Ordu dâhil tüm kesimlerle kavga etmesini 1960 darbesini hızlandıran gelişmelerden saymakla birlikte, darbenin ardından kurulan Anayasal düzen ve parlamenter demokrasinin uzlaştırma aracı olarak kullanıldığını vurgulamıştır.³⁶

27 Mayıs İhtilali’nin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi ilk iş olarak, TBMM ve Hükûmeti feshetmiş ve her türlü siyasal faaliyeti yasaklamıştır. Hareketin hiçbir şahıs ya da zümreye yapılmadığı açıklansa da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu üyeleri ve Demokrat Partili milletvekilleri tutuklanarak, Yassıada’ya gönderilmişlerdir.³⁷

Askerlerin yönetime el koyuşu ise Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerdeki öğrenci kitlesi ve aydınlar arasında büyük sevinçle karşılanmıştır. Kırsal kesim müdahaleye sessiz kalmış, daha önce yaşanan karışıklıklar sadece Ankara ve İstanbul’la sınırlı kalmıştır. Halkın Adnan Menderes’e olan sevgisinde bir düşüş olduğunu doğrulayacak bir gösterge de yoktur (Zürcher, 2009, s.351).

Hükûmetin ve Anayasa’nın feshedilmesinin ardından Cemal Gürsel Başkanlığında ilk askeri Hükûmet teşkil edilmiş ve bu Hükûmet, 5 Ocak 1961 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. 5 Ocak 1961’de Cemal Gürsel’e kabineyi teşkilde serbesti sağlamak³⁸ amacıyla bütün Bakanlar istifa etmiş, hemen ertesi gün de Gürsel, altı yeni Bakanıyla birlikte yeni Hükûmeti kurmuştur.³⁹ Kurulan bu askeri yönetim dönemini üç aşamada değerlendirmek mümkündür:

1. Fiili bir Anayasa’nın olmadığı, çoğu sivillerden oluşan bir kabinenin kurulduğu ve akademisyenlerden oluşan bilim kurulundan geçici Anayasa hazırlamalarının istendiği 27 Mayıs-12 Haziran 1960 arası dönem;

2. Geçici Anayasa’nın kabul edilerek, askeri rejimin hukuki temele oturtulduğu 12 Haziran 1960- 6 Ocak 1961 arası dönem;

³⁶ Karpat, Ordu’nun Türkiye tarihinin en eski kurumu olduğunu belirtirken, Ordu’yu, Cumhuriyet’in Gelenekçi Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldığı tek kurum olarak nitelendirmektedir. Ona göre Ordu, Orta Asya Türk mirası, İslam, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet deneyimlerinin ortak ürünüdür. Karpat, Türkiye’de..., s. 155-159.

³⁷ 28 Mayıs’ta Milli Birlik Komitesi, Orgeneral Cemal Gürsel’i MBK Başkanlığı, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Başkomutan olarak görevlendirdi. Komite, aynı zamanda Ragıp Gümüşpala’yı Genelkurmay Başkanı, Cevdet Sunay’ı da Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atadı. Aynı gün İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir heyeti de yeni Anayasayı hazırlamakla görevlendirdi. İnönü, Defterler..., C. II, s. 785.

³⁸ Hürriyet Gazetesi, 5 Ocak 1961.

³⁹ Hürriyet Gazetesi, 6 Ocak 1961.

3. Kurucu Meclis'in açılışından sivil Hükûmetin teşkiline kadar geçen 6 Ocak 1961-25 Ekim 1961 arası dönem.⁴⁰

Devlet ve Hükûmet Reisliğinin ayrılmasının da gündeme geldiği bu dönemde yasama ve yürütme yetkileri MBK'da toplanırken, MBK içindeki tasfiyeler, Yassıada yargılamaları, 147'ler meselesi, Kurucu Meclis'in yapısındaki değişiklikler, yeni Anayasa çalışmaları, yeni partilerin kurulması ve seçim sonuçlarının değerlendirilmesi başlıca faaliyetler arasında gösterilebilir (Göktepe, 2009, s.395).

Yeni Anayasa'nın hazırlanması için oluşturulan Kurucu Meclis, 7 Ocak 1961 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Kurucu Meclis hazırladığı taslağı 9 Mart 1961 tarihinde Meclis'e göndermiş, taslak üzerindeki tartışmaların ardından, Meclis'in hazırladığı yasa 27 Mayıs 1961'de, halkoyuna sunulmak üzere kabul edilmiştir. 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında kullanılan 10.282.561 geçerli oydan, 6.348.191'i evet, 3.934.370'i de hayırdır. Buna göre yeni Anayasa, %61,7 oranıyla kabul edilmiştir.⁴¹ Böylece 1959 yılında iktidar ortaklığından çıkarılan Ordu, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra hazırlanan Anayasa'nın 111. Maddesi ile siyasal iktidarla olan görünmez ortaklığını güvence altına almıştır.⁴²

Anayasa'nın dikkat çeken başlangıç metninde: "*Tarihi boyunca bağımsız yaşamış ve hak ve hürriyetleri için savaşmış olan ve Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk Milleti...*"⁴³ ifadelerine yer verilirken, 27 Mayıs Anayasası bir anlamda bürokrasinin rövanşı şeklinde değerlendirilmiştir. Buna göre Meclis en yüce karar mercii olmaktan çıkarılmış ve Türk milletinin egemenliği yetkili organlar eliyle kullanacağı düsturu çerçevesinde, Anayasa Mahkemesi kanalıyla yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi sağlanmıştır. Radyo ve üniversite özerk hale getirilmiş, askeri bürokrasinin sistem içindeki etkinliği Milli Güvenlik Kurulu ile Anayasal bir kaide haline getirilmiştir. Yasama ve yargı hem görev, hem de yetki olarak kabul edilirken, yürütme sadece görev olarak tanımlanmıştır⁴⁴ (Özbudun, 2012, s.69-97). Sonuç olarak bürokrasi, 27 Mayıs'la birlikte eski etkinliğini yeniden kazanmıştır.

Öte yandan 27 Mayıs Hareketi, genç subaylar hareketi olarak değerlendirilirken, emir ve komuta zinciri dışında cereyan etmesi, müdahalenin diğer askeri müdahalelerden ayrılan en önemli özelliği olarak göze çarpmaktadır. Kuşkusuz emir ve komuta zincirini denetim altına almak sanıldığı kadar kolay olmamış ve 21 Mayıs 1963 tarihindeki Albay Talat Aydemir Ayaklanmasına kadar genç subaylar hareketi devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise yapılan tüm müdahaleler özellikle emir ve komuta zinciri çerçevesinde yapılmıştır. Aksi bir durumda, Orta Doğu ve Latin Amerika'da örneklerine sıkça rastlanan biçimde, Türkiye'nin de bir darbeler örüntüsüyle karşı karşıya kalması içten bile değildi (Kalaycıoğlu, 1998, s.43).

Ordu içindeki Cunta, 27 Mayıs'ta yönetime el koyarak, Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlatmış ve biri askeri diğeri siyasi olmak üzere iki önemli miras bırakmıştır. Askeri mirası, darbe geleneği ve vesayet rejiminin siyaset üzerindeki etkisi şeklinde özetlemek mümkünken, siyasi miras ise Anayasa aracılığıyla kendisini hissettirmiştir. Böylece Türkiye, 27 Mayıs'tan sonra da hem askeri darbelere, hem de darbecilerin hazırladığı Anayasalara tanıklık etmiştir. Bu bağlamda 12 Eylül darbesi de yeni bir siyasi tablo ve Anayasa ile sonlandırılmış, ancak

⁴⁰ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Türkiye Tarihi 4..., s. 232-233.

⁴¹ Çavdar, Türkiye'nin..., s. 97-100.

⁴² Ümit Özdağ, Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 168.

⁴³ Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Tarih: 26.5.1961, s. 89.

⁴⁴ Anayasal vesayet hakkında Bkz. H. Bahadır Eser-Cemal Baltacı ve Mustafa Arslan, "Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayetin Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 25, s. 69-97.

12 Eylül yapılanması, 27 Mayıs rejiminin getirdiği siyasal denklemin, çağın koşullarına göre güncellenmesi şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre günümüzdeki vesayet tartışmaları 12 Eylül'e değil, 27 Mayıs'a bağlanmıştır (Ete, 2010, s.136).

Darbeyle ve darbeyi gerçekleştirenlerle ilgili tartışmalar sürerken, Yassıada'da özel olarak kurulan Yüksek Adalet Divanı, yargılamaların ardından 15 Eylül 1961 tarihinde kararını açıklamıştır. Sanıklardan birçoğunun idamla yargılandığı davada 15 kişiye idam cezası verilmiştir. Yassıada davaları, 1926'da Terakkiperver ve İttihatçıların yargılandığı İstiklal Mahkemeleri'nden sonra, Cumhuriyet Tarihi'nin ikinci büyük siyasi soykırımı olarak nitelendirilirken, siyasi içerikli idam kararlarının Türkiye'de yeni bir yol açtığı ve üç DP'linin idamının günümüze kadar uzanan bir kan davasına dönüştüğü yorumu yapılmıştır (Çavdar, 2008, s.97).

Fakat başında Fahri Özdilek'in bulunduğu dönemin Hükûmeti, 22 Ağustos 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'e yazdığı ve muhtıra niteliği taşıyan mektupta, idam kararlarının memleketi sonu gelmeyecek bir kin fırtınası içine sürükleyebileceği ve bir oldubittiye mahal vermemek gerektiği vurgulanırken, MBK'nin konu hakkındaki düşüncelerinin önemsendiği ve kendilerine bu fikirlerin iletilmesini istemişlerdir.⁴⁵

15 Eylül 1961 tarihinde toplanan Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı'nca verilen ölüm cezalarını içeren dosyayı incelemiş ve şu karara varmıştır:

“Yüksek Adalet Divanınca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sâkıt Reisicumhur Celal Bayar, sâkıt Başbakan Adnan Menderes, sâkıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sâkıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezalarını tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celal Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse tahvil eylemiştir. Keza diğer ekseriyetle ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhün'ün cezalarını da müebbet ağır hapse çevirmiştir.”⁴⁶

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a ait idam cezalarının infazı 16 Eylül 1961'de gerçekleşmiştir. Fatin Rüştü Zorlu, idamını bir çingenenin eline bırakmamak için çıktığı sehpaye tekmeyi kendisi atmıştır (Kısakürek, 2002, s.507). 10 yıl 2 gün Başbakanlık yapan ve 16 ay boyunca Yassıada'da yargılanan Adnan Menderes'in cezasının infazı ise kararın Milli Birlik Komitesi'nce onaylamasından 36 saat sonra, 17 Eylül 1961 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Arcayürek, 1985, s.17). Menderes'in idamından önce İmralı'ya bir imam getirilmiştir. Menderes, imamla yalnız kalmak istediye de buna izin verilmemiştir. Nihayet son sözleri sorulan Menderes, şunları söylemiştir: *“Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletim ve milletime ebedi saadetler dilerim. Bu arada karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum.”* İdam sehпасına götürülürken, son kez gök yüzüne bakan Menderes, *“Hiç küskün değilim... Hiçbir dargınlık duymuyorum”* (Birand, Dünder, Çaplı, 2008, s.11) demiş ve sehpaye çıkarılmıştır. Menderes'in idamı sırasında hücrelerinde bekleyen arkadaşları, o an ağzından sadece “Allah” sözcüğünün çıktığını ifade etmişlerdir (Arcayürek, 1985, s.17).

Menderes, idamından önce intihara kalkışmış, ancak amacına ulaşmadan kurtarılmıştır. Bunun üzerine Yassıada'da bulunan herkese suçlu gözüyle bakılarak, çoğu hakkında tutuklama kararı alınmıştır. Durumu Menderes'e, Necip Fazıl'ın “Menderes yaşaması”, “Menderes nimetdidesi”, “ilikleri Menderes ekmeğiyle dolu” ve “hain” olarak nitelendirdiği (Kısakürek, 2002,

⁴⁵ Muhtıra niteliği taşıyan mektubun tam metni için Bkz. Baban, a.g.e., s. 235-241.

⁴⁶ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Tutanak Dergisi, Cilt: 6, Tarih: 15.9.1961, s. 2-3. ; Yargılama kararları için Bkz. BCA, 010.09/93.288.3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

s.507) Ethem Menderes açıklamış ve Adnan Menderes de kimsenin suçu olmadığını, gerekirse bunun ispat edebileceğini söylemiştir. Bunu fırsat olarak değerlendiren Yassıda Komutanı Tarık Güryay, yanına Ethem Menderes'i de alarak, Adnan Menderes'ten intihar ettiğine dair bir ses kaydı almıştır.⁴⁷ Ses kaydı yetmemiş olacak ki Menderes'ten bir de yazılı itirafname almışlardır. Menderes burada uzun zamandır yanında bulundurduğu ilaçlarından çok miktarda alarak intihara kalkıştığını beyan etmiştir. Menderes ayrıca Ada'da görevli bir subaya oğlu Yüksel Menderes'e verilme üzere bir vasiyetname bırakmıştır.⁴⁸

17 Eylül 1961 tarihinde, Adnan Menderes'in idam edildiği gün, Ankara sokakları hiçbir şey yokmuş gibi sessizdir. Hiçbir gösteri yürüyüşü, protesto, halk hareketi yoktur. Sadece askerler ve siyasilere huzursuzdur. Durumun ne getireceğini kestiremiyorlardır. Toplantı halinde bulunan Milli Birlik Komitesi'ne Eski Genel Kurmay Başkanı ve Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'dan beklenmedik bir talep gelmiştir. Gümüşpala ve arkadaşları Menderes'i kurtarma girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine, onu asmaktansa herhangi bir şekilde intihar süsü verilerek, mesela yastıkla boğarak öldürmenin daha mantıklı olduğunu söylemişlerdir. Ancak iş işten geçmiştir. Saat 14.30'da idamın gerçekleştiği haberi gelmiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 2008, s.14-15).

İdam edilen üç kişinin cenazesi İmralı Adası'na defnedilmiş ve cenazelerin İstanbul'a nakledilmesi meselesi 1980'li yılların en çok tartışılan konularından olmuştur. Uzun tartışmalardan sonra, 22 Mayıs 1987 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, cenazelerin İstanbul'a nakledilmesine ilişkin yasayı onaylamıştır. Ancak nakil hemen gerçekleşmemiş, 17 Eylül 1990'a kadar beklenmiştir. Bu tarihte Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun cenazeleri Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da katıldığı bir devlet töreniyle Topkapı'da yaptırılan anıtmezaraya defnedilmiştir (Tunçay, 2005, s.20).

İdamlardan çok değil, bir hafta sonra Türkiye yeni bir seçim maratonuna girmiştir. Ekim'de seçimler yapılacak ve demokratik parlamenter sistem yeniden işler hale getirilecekti. Ancak ortada işin başında Ordu'nun bulunması ve Ordu içerisinde tek bir kuvvet bulunmadığı gerçeği vardır. Ordu, Milli Birlik Komitesi, Silahlı Kuvvetler Birliği ve Albaylar Cuntası olarak üçe bölünmüştür. Siyasi partiler ise CHP ve Demokrat Parti'nin mirasçıları olarak ikiye ayrılmıştır. Ordu'nun büyük kesimi yeni düzenin İsmet İnönü etrafında şekillenmesini savunurken, belli bir kesim ise ona güvenmiyordu. Yine belli bir kesim ise DP mirasçılarının beklenenin üstünde bir oy almaları karşısında daha şimdiden darbe hazırlıklarına başlamışlardır.

Nitekim Ordu içerisindeki belli kesimin korktuğu olmuş ve katılım oranının %96,3'le rekor bir düzeyde olduğu 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi %36,7, Adalet Partisi %34,8, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi %14,0 ve Yeni Türkiye Partisi %13,7 oy almışlardır. Bu sonuçlara göre CHP 173, AP 158, YTP 65 ve CKMP 54 milletvekilliği kazanmışlardır (TÜİK, 2011, s.117-120).

Seçim sonuçları, süngüyle gidenler sandıkla geri döndü şeklinde yorumlanırken, Ordu tedirgindir. Yapılan toplantılar sonucunda, Meclis açılmadan evvel yeni bir müdahale yapılması kararlaştırılmış ve 21 Ekim Protokolü adıyla bir belge imzalanmıştır. Buna göre, seçimler geçersiz sayılacak, siyasi partilerin faaliyetleri askıya alınacak ve Meclis açılmadan kapanacaktır. Talat Aydemir liderliğindeki Albaylar Cuntası, Protokolün Ordu içinde ilgi görmesine sevinmişlerdir. Onlara göre bütün paşalar arkalarında. Ancak unuttukları ve hesaba katmadıkları bir paşa daha vardır: İsmet Paşa. İsmet İnönü, açıktan vaziyet almış ve Protokole imza atanları tek tek uyarmıştır.

⁴⁷ Menderes'in ses kaydı için Bkz. Arcayürek, Yeni Demokrasi..., s. 18-21.

⁴⁸ Vasiyetname için Bkz. Arcayürek, Yeni Demokrasi..., s. 47. ; "İdama mahkûm edilen Menderes'in vasiyetnamesi", Hürriyet Gazetesi, 1 Haziran 1967.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

İnönü'nün devreye girmesi askerleri yumuşatmış ve yeni bir formül arayışına girilmiştir. Böylece Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Başbakan'ın da İnönü olması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Demokrat Parti mirasçısı partilerin kendi aralarında Hükûmet kurmaları önlenmiş olacaktır. AP'liler 27 Mayıs'ı gerçekleştiren ekibin başındaki isme, Cemal Gürsel'e oy vermek istememiştir. Bunun için de boş oy kullanmışlardır. Ancak Gürsel, 434 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İki hafta sonra da İsmet İnönü'ye Hükûmeti kurması için görev vermiştir. Üç haftalık pazarlıkların ardından İnönü, AP ile kuracakları ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk Koalisyon Hükûmeti olma özelliği gösteren Hükûmetini açıklamıştır. Bu Hükûmeti İnönü, şu şekilde anlatmıştır: *"Başkanı bulunduğum karma hükûmet, siyasi hayatımızda geçmiş misali olmayan bir yeni teşekküldür. Uzun bir ayrılık devri içinde bir araya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sayılan siyasi partiler anlaşarak bir hükûmet kurabilmişlerdir."* (Cihan, Tekin, 1989, s.172-173)

İsmet İnönü, 1961-1965 yılları arasında üç ayrı Koalisyon Hükûmeti kurarak, hem Türkiye'nin ilk ortak Hükûmetlerinin Başkanlığını, hem de kendisinin son Başbakanlık görevlerini icra etmiştir.

Sonuç

Dünyanın birçok ülkesindeki örneklerine paralel olarak Türkiye'de de asker, hemen her dönemde siyasetin içinde yer almış ve politika şekillendiricilerin başında gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, I. Dünya Savaşı yıllarında, Kurtuluş Savaşı zamanında ve yeni Türk devletinin kuruluşu aşamasında asker hep ön planda olmuş, milletin koruyucu ve kollayıcısı olma özelliklerini sürekli üzerinde görev addetmiştir. Bu görev bilinci belli dönemlerde devletin ve milletin menfaatine olurken, bazı zamanlarda da, tıpkı 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ya da 28 Şubat 1997'de olduğu gibi, ülkenin demokratikleşmesinin önüne geçen birtakım olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 27 Mayıs darbesi daha önce benzerine rastlanmamış olmasından, topyekûn bir değişimin, bir devrimin kapılarını aralarken, diğer taraftan da siyaset üzerinde vesayet rejiminin kurulması ve Anayasa ile bu vesayet hukuki bir zemine oturtulması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda 27 Mayıs müdahalesi diğer müdahalelere örnek teşkil etmiş ve darbe sonrası hazırlanan Anayasa ile Demokrat Parti iktidarından, ancak sonraki askeri müdahalelerde de 27 Mayıs'tan intikam alma bilincinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

1950 Mayıs'ında Türkiye'de 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı Demokrat Parti'ye devredilirken, çoğulcu demokrasinin de ilk sınavı verilmeye başlanmıştır. 1950 ve 1954 seçimlerini ezici üstünlükle kazanan DP, 1957'de oy kaybına uğrasa da iktidarını korumasını bilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren iktidarı kaybetme düşüncesi partililer arasında hâkim olmaya başlamış ve muhalefete tahammülü olmayan bir yönetici kadro ortaya çıkmıştır. Özellikle siyasi partiler, üniversiteler, basın ve türlü derneklerin faaliyetleri iktidar tarafından kısıtlanmaya çalışılmış, Tahkikat Komisyonu gibi oluşumlarla hareket alanları sınırlandırılmıştır. Bu baskıya tepki de gecikmemiş, üniversitelerde başlayan eylemler, kısa zamanda ülkenin geneline, hatta Ordu'nun da içerisine yayılarak topyekûn bir başkaldırı halini almıştır. Bundan sonra ise Ordu siyasete dâhil olarak, daha önce eşine rastlanmayan bir biçimde ve yazılan mektuplarla (muhtıralarla) iktidar partisine ultimatolar verilmiştir. İstenen sonuç elde edilemeyince de ülke yönetimine el koyma fikri gündeme gelmiştir. Ancak bu fikir en üst rütbeden başlayarak alta doğru inen bir oluşum şeklinde değil, Albaylar arasında bir Cunta halini alarak gelişmiştir.

Darbe sonrasında Orgeneral Cemal Gürsel ikna edilerek hareketin başına geçirilmiş ve kurulan Milli Birlik Komitesi'nin Başkanlığı yanında, Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Başkomutanlık görevlerini de üstlenmiştir. Bu sırada yeni Anayasa hazırlıkları da Kurucu Meclis vasıtasıyla başlatılmış ve hazırlanan Anayasa 9 Temmuz 1961'de kabul edilmiştir. Diğer taraftan Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı tutuklanan DP'lilerin duruşmasını gerçekleştirmiş ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

15 kişinin idamına hükmetmiştir. Özellikle İsmet İnönü gibi sözü hala dinlenen isimlerin araya girmesine rağmen, 15 kişiden 3'ünün infazı MBK tarafından onaylanmıştır. İnfazlardan kısa bir süre sonra ise, söz verildiği üzere genel seçimler yapılmış, ancak DP'nin mirasçısı partilerin beklenenden daha yüksek bir oy almaları Ordu içerisinde huzursuzluklara sebep olurken, yeni darbe girişimleri de baş göstermiştir. Ancak bu girişimler sonuçsuz kalmış ve Türkiye, yine daha önce benzerine rastlanmayan Koalisyon Hükûmetleri dönemine girmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

BCA, 030.01.1/10.2.

BCA, 010.09/93.288.3.

TC Resmî Gazete, 28 Nisan 1960, S. 10491.

TC Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, S. 10515.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 1, Yasama Yılı: 1, Tarih: 29.V.1950.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 8, Tarih: 18.IV.1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 8, Tarih: 27.IV.1960.

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Tarih: 26.5.1961.

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Tutanak Dergisi, Cilt: 6, Tarih: 15.9.1961.

Ayın Tarihi, Temmuz 1947.

Gazeteler⁴⁹

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Ulus

Zafer

Zaman

Telif-Tetkik Eserler ve Makaleler

AÇIKSES, Erdal ve Ayhan Cankut (2014). "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri/Historical Development of Cyprus Problem on Becoming an International Issue", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/4, Spring 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 1241-1259.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1976.

⁴⁹ Haber niteliğindeki yazıların tarihleri metin içerisinde verilmiştir.

- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKINCI, Abdülvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2014, 9 (1), s. 55-72.
- AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, 10. Baskı, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 215-224.
- AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalenin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960 (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, AKDITYK, TTK Yayınevi, Ankara, 1991.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1950-1964)*, C. III, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- BABAN, Cihad, *Politika Galerisi: Bir Devrin Hükümranları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- BALCIOĞLU, Mustafa, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası” Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 411-420.
- BAYAR, Celâl (Anlatan), *Başvekilim Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.
- BAYRAKTAR Cemile, “Kendi Ülkesini İşgal Eden Ordu” http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2010/10/kendi_ulkisini_iscal_eden_ordu.pdf
- BİAGİNİ, Antonello, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007.
- BİRAND, M. Ali, Can Dünder ve Bülent Çaplı, *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.
- BOĞUŞLU, Mahmut, *1968-1978 Olayları Anılar Yorumlar*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995.
- BULUT, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960); Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Cilt 2, Sayı 4, Yıl 2009, s. 125-145.
- BULUT, Sedef, “27 Mayıs’ta Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, Sayı 19, s. 73-90.
- BURAK, Begüm, “Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, *History Studies*, Volume 3/1 2011, s. 45-67.
- CİHAN, Ali Rıza ve Tekin, Abdullah, *Çağdaş Devlet Adamı İsmet İnönü*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1989.
- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950’den Günümüze*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.
- ÇULCU, Murat, *Marjinal Tarih Tezleri*, 9. Baskı, E Yayınları, İstanbul, 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

- DUMAN, Doğan ve Serçin Sun İpekşen (2013). “Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)/Political Elections in Turkey (1950-2002)”, *TURKISH STADIES-İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/7, Summer 2013, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936> , p. 117-135.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl, II. Cilt, I. Kısım: Vaşington Büyükelçiliği*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- ESER, H. Bahadır -Cemal Baltacı ve Mustafa Arslan, “ Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayetın Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2012, Sayı 25, s. 69-97.
- ETE, Hatem, “27 Mayıs’ın Hayaleti”, *Diyalog*, Mayıs-Haziran 2010, s. 136-139.
- GÖKTEPE, Cihat, “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964)”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Ed.) Adem Çaylak vd., Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 395-419.
- GÖNLÜBOL, Mehmet vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, (Çev. Petek Demir). Mart Matbaası, İstanbul, 2003.
- İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, 2. Cilt, 3. Baskı, (Yay. Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- İPEKÇİ, Abdi ve Coşkun, Ömer Sami, *İhtilalin İcyüzü*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1962.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri*, 3. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar” (Ed.) Suna Kili, *27 Mayıs 1960 Devrimi: Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 33-48.
- KARAOŞMANOĞLU, Ali L., “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, (Ed.) Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası: 1919-2008*, Platin Yayınları, Ankara, 2009, s. 503-504.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARPAT, Kemal H., *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, (Çev. Esin Soğancılar) İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Benim Gözümde Menderes*, 5. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2002.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Üçüncü Edisyon, (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008.
- MANGO, Andrew, *Türkiye ve Türkler (1938’den Günümüze)*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- MARAŞLI, Erol, *Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

- MAZICI, Nurşen, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yayınları, İstanbul, 1989.
- ORAN, Baskın (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZBUDUN, Ergun, Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller, 2. Baskı, (Çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZDAĞ, Ümit, Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi, Bilgeoguz Yayınevi, İstanbul, 2006.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası, DER Yayınları, İstanbul, 2006.
- TUNÇAY, Mete vd., Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, Cilt 2/1941-1960,5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TURAN, İlder ve Barlas, Dilek, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri” (Der.) Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, 3. Baskı, Der yayınları, İstanbul, 2004, s. 151-167.
- TURGUT, Hulûsi, Türkes’in Anıları: Şahinlerin Dansı, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.
- TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2011.
- UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-2001), 7. Baskı, DER Yayınları, İstanbul, 2008.
- YALÇIN, Osman (2013). “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye’nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci/After the Second World War Against the Soviet Threat in Western Turkey to Cooperate With the Remaining Process”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/5, Spring 2013, www.turkishstudies.net ,DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936> , p. 919-958.
- YAVUZALP, Ercüment, Liderlerimiz ve Dış Politika, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- YAVUZALP, Ercüment, Menderes’le Anılar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, 23. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Elektronik Kaynaklar

Web: http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html adresinden 9 Aralık 2014 tarihinde alınmıştır.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ÖNAL, T., Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 511-534, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7683>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

